

מצבה של ביקורת-הספרות העיתונאית בעולם המערבי בעשורים האחרונים

מעמדה של ביקורת-הספרות העיתונאית העכשווית מעסיק כותבים וחוקרים ברחבי העולם המערבי בעשורים האחרונים. ככלל, מעמד הביקורת נתפס במחקרים וספרים אלה ככזה המצוי במשבר ובשקיעה. כפי שמציעה עבודת הדוקטורט שכתבתי בנושא ("ביקורת-הספרות העיתונאית בישראל בעידן הפוסטמודרני") אין בכך משום תמה: כיוון שמעמדה של הביקורת קשור הדוקות לפוסטמודרניות, וזו הרי מאפיינת את החברות המערביות בכללותן בעשורים האחרונים, טבעי הדבר שמעמדה של ביקורת-הספרות העיתונאית השתנה והתערער ברחבי העולם המערבי בעשורים אלה. אך חשוב לציין כי במחקרים הנ"ל לא נעשה קישור מקיף בין הפוסטמודרניות למעמדה של ביקורת-הספרות העיתונאית, כפי שנעשה במחקרי המוזכר.

באותם ספרים ומחקרים הדנים בביקורת-הספרות העיתונאית בעולם האנגלו-אמריקאי מתבלט הסבר אחד מרכזי לירידת קרנה של הביקורת העיתונאית והוא האקדמיזציה של מדעי הרוח. כך יוצא שכאשר מסבירים – אלה שנטלו על עצמם להסביר – את מעמדו הרעוע של המבקר העיתונאי כיום, לעומת מעמדו בעבר, נוגעים המסבירים והחוקרים בסוגיית ההבדל בין הביקורת העיתונאית לביקורת האקדמית.

הספר המקיף ביותר שנכתב עד כה¹ על ביקורת-הספרות העיתונאית בעולם האנגלוסקסי, הנו ספרו של ג'ון גרוס, "The Rise and Fall of the Man Of Letters" (גרוס, כדאי לציין, היה, בין השאר, עורכו של ה-TLS, המוסף הספרותי של ה"טיימס" הלונדוני). הספר ראה אור בכמה מהדורות, החל ב-1969, ואני אדון להלן במהדורה מ-1992, בשל ההקדמה ואחרית

¹ עיינו Dickstein, 1992 עמ' 198.

הדבר החדשות שהתווספו לה, המעניינות בהעירן על מגמות שהתפתחו בשנים שחלפו מצאת המהדורות הראשונות.

ב-1969 כותב גרוס – בפרק האחרון בספרו, לאחר שסקר את ביקורת-הספרות העיתונאית באנגליה מאז 1800 – כי "ברור שתפקיד איש הספרות [הוא מתייחס למבקרים], ובייחוד של איש הספרות העצמאי, השתנה מאד בשנים האחרונות [...] ככלל הוא הצטמצם" (Gross, 1992, עמ' 302).

מגמה זו נובעת מ"מגמות חברתיות רחבות" שילכו ויגברו בעתיד (שם, שם). מה הן? ראשית, תפקיד הספרות השתנה, הספרות פחות חשובה כיום (שם, שם). "הגדילה העצומה של המדע" הופכת את הספרות פחות רלוונטית לחיים האינטלקטואלים. גרוס מתייחס לפולמוס "שתי התרבויות", שכפי שאני טוען בעבודת הדוקטורט שלי, היה בעל השפעה עצומה על העולם האינטלקטואלי האנגלו-אמריקאי ועמד גם, כפי שהצגתי שם, על ערשה של הפוסטמודרניות. "בעולם הנשלט בידי המדע, הסופר אינו יכול לקוות לאותה מדרגה של סמכות אינטלקטואלית ממנה הוא נהנה בעבר" (שם, עמ' 303). אך דווקא המבקר, ולא הסופר, מדגיש גרוס, ניצב כאן בחזית ומועד להפחתת מעמדו. זאת בגין העובדה שמדעי החברה נוטלים יותר ויותר מהתפקיד שראה המבקר כתפקידו: לבאר את הרקע החברתי והמשמעות החברתית של היצירה. המבקר יכול להיות גא בכך שהוא "החובבן האחרון בעולם של מומחים", אבל הערכתו העצמית לבטח נפגעת מתחושתו שיש המבינים יותר ממנו במה שאמור להיות תחום הידיעה שלו (שם, עמ' 304). בצד זאת – ועל אף שזו קלישאה, מדגיש גרוס – הרי שהשפעת תקשורת ההמונים על מעמדה של הספרות רבה. "מה שלא סביר כי איש יתווכח לגביו הנו שאמצעי מדיה אחרים מתחרים בספרים בקביעות על תשומת הלב, ויותר פעמים הם מנצחים בתחרות מאשר מפסידים" (שם, עמ' 304). גרוס מתייחס בסרקזם למרשל מקלוהן ולפולחן מקלוהן, ובקצרה לאותם מבקרי ספרות שצועדים בעקבותיו בטינתם כלפי הספרות, כדוגמת לסלי פידלר (ויש לזכור שהדברים נכתבים באותה שנה, 1969, בה פרסם פידלר את מסתו על הפוסטמודרניזם, שדנתי בה בדוקטורט שלי) (שם, עמ' 317-318). אבל התופעה שעל גבה נישא המקלוהניזם אינה ניתנת לביטול, טוען גרוס.

בצד עובדות אלה, שנידונות בלקוניות, מעלה גרוס טענה מעניינת ומפתיעה יותר: הפיכת הספרות האנגלית לקוסמופוליטית – דרך הגירתם של סופרים

כותבי אנגלית לתוכה, הן מאמריקה והן מחבר העמים הבריטי – מחלישה את הביקורת. המבקרים האנגלים תפסו את עצמם כשומרי החותם של מסורת ספרותית מהגדולות שידע העולם. גם "המתקדמים" פוליטיים שביניהם (כלומר הלא-לאומנים) תפסו את הספרות כמסורת לאומית שיש לשמרה. חוסר היכולת להצדיק תפיסה כזו בעולם העכשווי והקוסמופוליטי של הספרות האנגלית פוגע בתחושת השליחות של מבקר הספרות! (שם, עמ' 305-308). זו הערה מעניינת כי היא מייחסת תפקיד לאומי לביקורת, בתרבות שחלקנו הורגל לחשוב שהיא פוסט-לאומית זה כבר, כלומר הרבה לפני שישראל נחשפה למגמות פוסט-לאומיות. והנה, גרוס מייחס את סיבת המשבר הזה לביקורת לעשורים שאחרי מלחמת העולם השנייה, כלומר ללא כל כך מזמן.

כל המגמות הללו אינן חדשות, מדגיש גרוס, אבל הן צברו תאוצה רבה בעולם שאחרי מלחמת העולם השנייה (שם, עמ' 308).

אך בצדן של מגמות אלה, הנידונות כאמור בקיצור, התפתחה מגמה חדשה, פנים-ספרותית, שהשפעתה על ביקורת-הספרות העיתונאית גדולה מאוד וגרוס מייחד לה משקל רב: האקדמיזציה של הביקורת. גרוס מביע ראשית תמיהה ביחס לתכלית העיסוק האקדמי בספרות. המטרה של גידול העיסוק האקדמי בספרות אינה ברורה: "למה בסופו של דבר כל זה? כיצד מי שמנסה להדביק בקריאה את המחקרים על וורדסוורת' מוצא זמן לקריאת וורדסוורת'?" (שם, עמ' 310). מבלי לזלזל בהישגי האקדמיה, גרוס טוען כי הטעות של לימודי הספרות הינה ראיית המחקר כמרכז העניין בלימודים אלה. זהו אינו לב העניין בתחום עבור רוב האנשים שבאים ללמוד ספרות או אף ללמד ספרות. "אינך צריך להיות מוסכניק על מנת לנהוג במכונית. מחקר טקסטואלי וספרותי-היסטורי הנו עניין משני שיש לעשות בו שימוש אך לא עניין שיש להשתעבד לו" (שם, עמ' 311). הצורך האקדמי לפרסם יוצר שלוש תופעות: צמצום גובר והולך של התוכנות והתזות המועלות על ידי החוקרים; בחירה בנושאים שטרם נחקרו, ואלה הופכים יותר ויותר טריוויאליים; הצגה של מקוריות כוזבת. התוצאה היא מחקרים שלא יעניינו את הדורות הבאים, ממש כמו קובצי הדרשות (האנגליים) של המאה ה-19 לגבינו (שם, עמ' 312). גרוס תוהה האם "אין אנטגוניזם בסיסי בין טבעה של האוניברסיטה לרוח הספרות?". הנפש האקדמית "זהירה, מאורגנת בקפידה, תרה אחר טעויות, תחרותית – ומעל הכל, מודעת לנפשות

אקדמיות נוספות". ואילו הספרות "יכולה לתבוע מאמץ או להיות קשה או להיות מטרידה מאד; הספרות יכולה להיות מאה דברים – אבל משמעת [גרוס משחק כאן בדו-המשמעות של המילה דיסציפלינה] אינה אחד מהם. משמעת פירושה כפייה, ועניין בספרות משגשג בגישה ספונטנית, בסקרנות להוטה, בציפייה לעונג" (שם, עמ' 315).

מבקר הספרות העיתונאי, לפי גרוס, חייב להיות בעל שתי סגולות עיקריות: "עניין בספרות כשלעצמה, ולא במטרות שהיא יכולה לשרת" ו"מחויבות לחיים המשתרעים מעבר לספרות, שלאורם עליה להישפט" (שם, עמ' 319). לטעמנו גרוס מספק כאן הגדרה חשובה לביקורת-הספרות העיתונאית, שיש לשים לב אליה. מצב הביניים הזה, בין אסתטיציזם טהור לפוליטיזציה מוחלטת של הספרות, הופך את עמדת המבקר העיתונאי לעמדה מורכבת כמו גם לעדינה ולשברירית. בנוסף, שבריריות ומורכבות העמדה שתופס המבקר-העיתונאי נובעות מכך שהוא מומחה בקרב ההדיוטות מחד גיסא ואיש "השכל הישר" בקרב המומחים מאידך גיסא. תכונות אלה מגדירות את המבקר כמי שהנו מי ש"מתמחה בהכללות", כפי שטען פעם דניאל בל כשנשאל מהו שדה מומחיותו. עמדה זו קשה לשימור בעולם בו היגרה ביקורת הספרות לאקדמיה.

בהקדמה המאוחרת לספרו, מ-1992, מתאר גרוס את המצב בביקורת הספרות העיתונאית שהוביל אותו לכתיבת הספר. מצד אחד ניצבו אמצעי המדיה ההמוניים ומצד שני האוניברסיטאות. המרחב ביניהם, בו שגשג בעבר מבקר-הספרות העיתונאי, הלך והצטמצם. כיום כוחה של המדיה אף גבר (שם, עמ' 7). באחרית הדבר המאוחרת לספרו, מ-1992, טוען גרוס כי המגמות שמנה ב-1969 כמאיימות על תרבות הביקורת הספרותית התעצמו. באחרית דבר זו מתייחס גרוס גם להתפתחויות שקרו מאז באקדמיה: לעלייתה של "התיאוריה". "התיאוריה" באה על חשבון הספרות עצמה. "קריאת שיר או רומן לשם עצמם הינם רק פרולוג נאיבי לעניין הרציני של האנליזה" התיאורטית, הוא מעיר בסרקזם (שם, עמ' 328). "היעדר הצניעות", לא רק ביחס לספרות, הנו תו היכר של "התיאוריה" לפי גרוס (שם, עמ' 329). האלהת המבקר ב"תיאוריה" (יש רמז לכך שגרוס מתייחס כאן לתפיסותיו של רולאן בארת) לא באה לרומם את "איש הספרות" (Man of Letters), המבקר העיתונאי, אלא את התיאורטיקנים עצמם (שם, שם). כך שמ"התיאוריה" לא תצא בשורה

לחידוש ביקורת הספרות העיתונאית. כיום, 99 אחוזים מביקורת הספרות בארה"ב נעשית באקדמיה, וזו אינה בשורה משמחת לפי גרוס (שם, עמ' 330).

על אף שגרוס מתייחס לכך שעל המבקר העיתונאי לגלות "מחויבות לחיים המשתרעים מעבר לספרות, שלאורם עליה להישפט", הוא מדגיש בעיקר את ההתמחות היתרה שמביא עמו הדיון האקדמי ואת אי הכתיבה לקהל רחב בשפה בהירה ונטולת ז'רגון. המבקר האמריקאי, איש אקדמיה בעצמו, מוריס דיקסטיין (Moriss Dickstein), המודע למחקרו של גרוס, נותן דגש מעט שונה למעמדה המעורער של ביקורת-הספרות העיתונאית, על אף שגם הוא רואה את האקדמיה כאחראית לו במידה רבה. לפי דיקסטיין, בספרו על ביקורת הספרות האמריקאית (ובעיקר העיתונאית), "Double Agent – The critic and society", כבר "הביקורת החדשה" ביטאה גרסה ספרותית של "קץ האידיאולוגיה", כלומר נסיגה של הביקורת מהדיון החברתי. בד בבד, הנסיגה של "הביקורת החדשה" מהדיון החברתי אל תחומי הטקסט האוטונומי הצרים, קשורה לאקדמיזציה ולתרבות המומחים הכרוכה בה. כך הביקורת נסוגה מ"הספרה הציבורית" ההברמאסית (Dickstein, 1992, עמ' ix, xi).

בהשוואת המחצית הראשונה של המאה ה-20 למחציתה השנייה בביקורת האמריקאית, מזהה דיקסטיין כי "הביקורת היגרה לאוניברסיטה, בתחילה כביקורת חדשה [...] לאחר מכן, בעשרים השנים האחרונות [הספר נכתב ב-1992], כתיאוריה ביקורתית" (שם, עמ' 3). דיקסטיין מצטט את המבקר אלפרד קאזין (Alfred Kazin; שהיה גם מבקר עיתונאי): "אל לביקורת להיות כה מקצועית כך שרק מקצוענים יוכלו לקרוא אותה" (שם, עמ' 6). זה מה שקרה במידה רבה לביקורת הספרות באמריקה, כך דיקסטיין. והוא מוסיף שגם הביקורת האקדמית שבמודע אינה מסתגרת בגבולות האסתטיקה, ביקורת עצמחה בשנות השמונים בארה"ב (בהשפעת פוקו, שהחליף את דרידה כדמות המשפיעה, כפי שטענתי בדוקטורט שלי) הינה ביקורת אקדמית ברובה, שאינה פורצת את גבולות האוניברסיטה (שם, עמ' 6). למרות הסתירה כביכול, ביקורת זו פוליטית ואקדמית בו זמנית, היא מסתפקת ב"הטפה למומרים זה-כבר" (שם, עמ' 171). ביקורת ספרות,

מדגיש דיקסטיין, "הינה פעילות חברתית [...] ביקורת טובה הינה התערבות בעולם המחפשת לשנותו באופן מעודן (subtly) (שם, עמ' 7). לפי דיקסטיין, ביקורת הספרות החלה בדעיכתה באמריקה בשנות החמישים, אחרי "עידן הביקורת", כפי שכינה המשורר והמבקר האמריקאי, ראנדל ג'ארל, את השנים 1920 עד 1960. כאמור, דיקסטיין תולה זאת בהגירתה של הביקורת לאקדמיה (שם, עמ' 17-18). שקיעת רוח הביקורת לוותה בעליית ה"אידיאליזם הקלאסי", המדענות (scientism) והאקדמיזציות (שם, עמ' 34). "מתיון ארנולד הוא הפרוטוטיפ של המבקר המודרני", טוען דיקסטיין, "האדם שיצר את התפקיד של המבקר כפי שאנחנו מכירים אותו גם היום" (Dickstein, 1992, עמ' 8). השפעתו על מבקרים כליוויס באנגליה וטרילינג באמריקה יכולה להוות המחשה לתפקידו כדמות מופת של מבקר בעולם האנגלו-אמריקאי עד לאמצע המאה ה-20 (שם, עמ' 12-13). הביקורת, לפי ארנולד, הינה ניסיון להפוך את הספרות לכלי חילוני לגאולה, תחליף הולם לספרות הדתית (שם, עמ' 11). "ארנולד הנו ללא ספק הדובר הראשון לתביעה ל'רלוונטיות' בלימודי הספרות" (שם, עמ' 12). "אי אפשר לשרטט גבול בין הביקורת הספרותית לביקורת החברתית של ארנולד, כיוון שארנולד אינו מותח גבול כזה" (שם, עמ' 17). דיקסטיין מדגיש את מחויבותו של ארנולד לכתיבה לקהל לא מקצועני ולא אקדמי (שם, עמ' 19). בנוסף, ארנולד הדגיש את חשיבות השיפוט בביקורת. ואילו בביקורת היום, המנסה לחקות את המדע, שיפוט והערכה הופכים יותר ויותר נדירים (שם, עמ' 27). היעדרם של מבקרים בעלי נוכחות כדוגמת ארנולד מצביעה על הנתק בין הביקורת לחברה הכללית.

בפרק "Journalism as Criticism" כותב דיקסטיין כי ההיסטוריה של ביקורת-הספרות העיתונאית טרם נכתבה בחלקה הגדול (שם, עמ' 56)². בהיסטוריה של ביקורת הספרות, כמו ברוב ספרו המפורסם ורב הכרכים של רנה וולק (Wellek), ביקורת הספרות העיתונאית כמעט ולא נדונה (שם, עמ' 58). הולדתה של ביקורת-הספרות העיתונאית באותה תקופה בה התרבות הפכה פחות ופחות תלויה בפטרונים ויותר בפרסום, החל

2 כך גם כותב הוהנדל ביחס לסצנה הספרותית הגרמנית (Hohendahl, 1982, עמ' 225).

מהמאה ה-18. דיקסטיין מצטט את ליאונרד וולף (בעלה של וירגיניה):
"העיתונות המודרנית ראתה הזדמנות לספק את הדרישה למידע אודות
ספרים חדשים והמציאה את הסקירה הביקורתית ואת הסוקר (reviewer)"
(שם, עמ' 56). החל מאותה העת שורה של מבקרי ספרות דגולים כתבו
בעיקר לעיתונים. דיקסטיין מצטט את המבקר האמריקאי החשוב, שהוזכר
לעיל, אלפרד קאזין, שמונה כמה מהם: פו, קולרידג', האזליט, סנט-בוו,
ת.ס.אליוט, פרוסט, אמרסון, הנרי ג'יימס (שם, עמ' 58). ביקורת הספרות
העיתונאית, טוען דיקסטיין, שונה מהביקורת האקדמית או התיאורטית
בכמה אופנים מכריעים. הביקורת העיתונאית מקבלת את השראתה מאירוע
אקטואלי ומשותף (communal), לרוב פרסום של ספר חדש. בהיותה
מחויבת לספק את הצורך המיידי של קוראה, המבקר "חייב ליצור
בשפתו/ה מה שאנו חוששים כי כבר אינו בנמצא: קהילה של ערכים
ספרותיים ועניינים (concerns) ציבוריים משותפים" (שם, עמ' 63). זו,
ההדגשה על "קהילה" שלה "עניינים ציבוריים משותפים", טענה שיש לה
חשיבות גם לעצם האפשרות של המבקר להפעיל שיפוט. אותם "עניינים
ציבוריים משותפים", כפי שהצעתי במחקרי, מאפשרים לביקורת להיחלץ
ממלכודת הסובייקטיביזם. ביקורת ספרות עיתונאית טובה הינה תמיד
רלוונטית ובת-זמנה, מדגיש דיקסטיין (שם, עמ' 63). על המבקר העיתונאי,
הפונה לקורא המצוי, לכתוב באופן חי ודרמטי (שם, עמ' 63). הביקורת הזו
תלויה ב"הטעמה של הקול האישי, יהיו אשר יהיו טענותיה בדבר סמכות
לא-פרסונאלית" (שם, עמ' 64). גישתו של המבקר הציבורי מתומצתת
באמירתו של ליוויס, שדיקסטיין מצטטה, אמירה שנמצאת לה, אגב,
מקבילה כמעט זהה אצל קורצווייל: "אדם אינו יכול להיות מעוניין
ברצינות בספרות ולהישאר ספרותי בלבד בתחומי העניין שלו" (שם, עמ'
168).

הבדל הדגש בין גרוס לדיקסטיין נעוץ בעמידתו של האחרון על תפקידה
החברתי של ביקורת הספרות. דיקסטיין מדגיש יותר מגרוס את הקשר
ההדוק בין המבקר-העיתונאי לחברה אליה הוא מפנה את כתיבתו. ניתוק
הקשר הזה (המתבטא בשפה; במדיום הקונקרטי שבו כותבים, דהיינו
העיתון; בנושאים עליהם כותבים, דהיינו ספרים חדשים ועכשוויים ויחסם
לחברה שהולידה אותם בתוכה) הוא זה שעומד בעוכרי הביקורת
האקדמית. אך טבעי הוא, לפיכך, שדיקסטיין מתייחס להברמאס ולקונספט

של "הספרה הציבורית". המבקר-העיתונאי לדידו פועל ב"ספרה הציבורית" הזו³. עמדתו במחקרי, אומר בקצרה כאן, קרובה לעמדתו של דיקסטיין, גם אם ממסגרת את הניתוק הזה בין המבקר לחברה כקשור לפוסטמודרניות וממקמת אותו בהקשר הישראלי.

בנקודה זו, הנוגעת ליחס בין המבקר לחברה בכללותה, מאלף לחזור לכתביו של מתיו ארנולד – המבקר שהשפיע כה רבות על דמות מבקר הספרות הפומבי בעולם האנגלו-אמריקאי – כמאה וארבעים שנה לאחר היכתבם. מאלף לראות עד כמה עמדתו של ארנולד המבקר יוצאת כנגד הליברליזם הקלאסי של זמנו, כלומר כנגד קבלת הרעיון שהחברה הנה מקבץ של רצונות אינדיבידואליים מתחרים. כפי שאני טוען במחקרי, ה"לסה-פייר" (Laissez faire) בכלכלה מקביל ל"לסה-פייר" בתרבות, והמבקר הוויקטוריאני הגדול יוצא נגד שתי המגמות כאחת. "התרבות", לפי ארנולד, היא ניגודה של "האנרכיה" (כך טוען ארנולד בקובץ מאמריו המשפיע מאד "תרבות ואנרכיה"). ו"אנרכיה" לדידו של ארנולד פירושה, בין השאר, החברה שמטיפים לה הליברלים האנגליים. ארנולד יוצא במפורש נגד הליברליזם הבריטי של המאה ה-19, נגד הוגים תועלתניים-ליברליים כג'רמי בנטהאם וג'ון סטיוארט מיל, נגד "הרעיון המרכזי בחיים ובפוליטיקה האנגליים (ש)הנו עמידה על זכות החירות האישית" (Arnold, 1993 עמ' 83), נגד הרעיון שכל אחד "יעשה כחפצו", או "יעשה מה שבא לו" (doing as one likes) (שם, עמ' 81). רעיון "התרבות" של ארנולד כרוך הדוקות בתמיכתו בחיזוק ריבונות המדינה: "[ה]התרבות מציעה לנו את רעיון המדינה" (שם, עמ' 99; ההטיה במקור; דוגמה אחת מיני רבות). לא לחינם נתפס ארנולד כתומך מוקדם של "מדינת הרווחה" המודרנית.

במסה החשובה מאד שלו מ-1864 – שמבקרים מת.ס. אליוט עד טרי איגלטון מתייחסים אליה ולו בכך שהם משתמשים בכותרתה למסותיהם שלהם בנושא – "The Function of Criticism", רואה ארנולד בביקורת את היכולת להתעלות מעל האינטרסים הצרים המפלגתיים, ולהציע ביקורת מעמדה של היעדר-פניות (disinterestedness) (שם, עמ' 37). הביקורת לדידו היא ביקורת תרבות, "ביקורת חיים", לא פחות משהינה ביקורת

3 גם החוקרים שזכרתי, מקדונלד והוהנדל, מתייחסים להברמאס.

ספרותית וככזו יש לה משמעות מוראלית ופוליטית. אותו "היעדר-פניות", שנתבע מהביקורת במסה שדנה בה, מופיע ב"תרבות ואנרכיה" כיכולתן של המדינה ו"התרבות" לייצג את "העצמי הטוב" (The best self) של האזרחים, "עצמי טוב" המתעלה מעל צרכיהם האנוכיים, הפרטיקולאריים והמעמדיים. ארנולד, באחד הקטעים המצוטטים ביותר ביצירתו, מכנה את שלושת המעמדות באנגליה: "ברברים" (המעמד הגבוה) – "פיליסטינים" (המעמד הבינוני) – המונים (populace; המעמד הנמוך) (שם, עמ' 102-125). על "התרבות" והמדינה כאחת ללכדם ולכוונם להתעלות מעל האינטרסים הצרים של כל מעמד ומעמד למען טובת הכלל, התעלות לעבר אותו "עצמי טוב". למשל: "איננו מוצאים בסיס לכוח-מדינתי (State-power) מוצק בעצמי היומיומי שלנו; התרבות מציעה לנו בסיס כזה בעצמי הטוב שלנו" (שם, עמ' 99; ההטיה במקור).

כפי שאנו מציעים בעבודה זו, יש קשר הדוק בין היותו של ארנולד מבקר, כלומר מי שעיסוקו בעסקיהם של אחרים, מי שתופס את עצמו כמעין רגולטור של התרבות, לבין עמדתו "הקהילתית", ה"סוציאל-דמוקרטית", במובן מסוים, בכלכלה ובפוליטיקה. כפי שיש קשר, כפי שהצעתי, בין "לסה-פייר" בכלכלה ל"לסה-פייר" בתרבות; פירושו של האחרון הנו, למעשה, אנטי-ביקורת.

אצל ת.ס. אליוט, במסה בעלת כותרת זהה לזו של ארנולד, "The Function of Criticism" (תוך התייחסות מפורשת לארנולד ומסתו), מוצגת תפיסתו הביקורתית של אליוט. זו שונה מזו של ארנולד, כי אליוט מתמקד ביחסים פנים-ספרותיים ופחות בהקשר החברתי הכולל של הספרות (אם כי הוא היה, כמובן, חשוב לזכור, בעל השקפת עולם אידאולוגית-דתית מוצקה). אבל יש גם דמיון רב בין המבקר הגדול של המאה ה-19 לזה בן המאה ה-20. שניהם, ארנולד ואליוט, תופסים את הספרות כפעילות קולקטיבית, לא מפוצלת ליצירות בדידות וליוצרים בודדים. שניהם תופסים את התרבות והספרות כמערכת. חשוב לראות, או לזכור, עד כמה תפס אליוט את הספרות כמכלול, כמסורת, שבה היצירה הפרטית מוצאת את מקומה: "אני חושב על ספרות [...] לא כאוסף כתבים של יחידים, אלא כשלמויות אורגניות, מערכות (systems), שביחס אליהן, ורק ביחס אליהן, יצירות אינדיבידואליות של אמנות הספרות, והעבודות של אמנים אינדיבידואליים, מקבלות את משמעותן" (1975,

Eliot עמ' 68). כמעט ולא ניתן למבקר לתפוס אחרת את התרבות. ללא מכלול, ללא "מערכת", אין למבקר קנה-מידה לשיפוט היצירה האינדיבידואלית. אליוט הוא מגדולי המודרניסטים, אבל אליוט הוא גם מבקר ולא רק יוצר מודרניסטי. היותו של אליוט לא רק משורר מודרניסטי, אלא גם מבקר מודרניסטי כמעט מחייבת תפיסה "מערכתית" של הספרות, ואכן אליוט אוהז בתפיסה כזו. אליוט, המשתמש במפורש בסרקוזם שארנולד מבטא כלפי הנטייה האנגלית "לעשות מה שבא לך" (doing as one likes), מיישם אותו לתחום הביקורת. המטרה של הביקורת היא למצוא "עקרונות משותפים" (common principles), עקרונות הגדולים מהאני הפרטי הגחמני. "למי שמצייתים לקול הפנימי" בלבד, מציין אליוט בסרקוזם, "שום דבר שאני יכול לומר ביחס לביקורת לא יהיה בעל ערך כלשהו". "מדוע צריך עקרונות כשיש לך את הקול הפנימי?", ממשיך אליוט. "אם אני מחבב משהו, זהו כל הדרוש לי" (שם, עמ' 72)⁴. ביקורת, אם כך, לפי ארנולד ואליוט, תובעת התעלות מעל הרצונות והגחמות הפרטיים. כפי שאני מציע במחקרי, בעיית הספרות בפוסטמודרניות הינה הן הניתוק בין הספרות לחברה והן הניתוק בין הסופר הבודד ל"שלמויות האורגניות" ו"העקרונות המשותפים" של הספרות בכללותה (ניתוק הנובע מכך שלחברה ולספרות אין "מטה-נרטיבים" מכוונים). ובעיה זו הופכת להיות בראש ובראשונה בעיית ביקורת הספרות, האמונה על החיבורים הנ"ל.

דיקסטיין, בטענתו המוזכרת לעיל ביחס לזירה האמריקאית, קרוב לטענה כללית יותר ביחס לחיים האינטלקטואליים בארה"ב, שהעלה ראסל ג'אקובי (Russel Jacoby), בספרו "The Last Intellectuals – American Culture In The Age Of Academe" (1987). ג'אקובי, שעוסק בספרו באינטלקטואלים ממדעי הרוח בכלל, אך עוסק גם במבקרי ספרות, מאבחן "תנועה דורית מאינטלקטואלים ציבוריים, מוקדם יותר במאה העשרים, להוגים אוניברסיטאיים בסופה" (Jacoby עמ' 3). ג'אקובי, לעדותו-הוא, אינו כותב מעמדה ניאו-קונסרבטיבית (כלומר הוא

4 הדברים נאמרים כחלק מביקורתו של אליוט על המסורת הרומנטית, ובמובן זה המודרניזם שלו מבטא תפיסה אנטי-אינדיבידואליסטית ואנטי-רומנטית כאחת.

אינו שייך לגל ההתקפות הניאו-שמרניות על מדעי הרוח באקדמיה האמריקאית, גל שגאה בשנות השמונים, מה שמכונה "מלחמות התרבות"; גל שמייצג בולט שלו הוא "דלדולה של הרוח באמריקה", של אלן בלוס, גם הוא (מ-1987), כי אם מתוך השמאל, תוך ביקורת על היעדרם של אינטלקטואלים ציבוריים בתוכו⁵. האינטלקטואלים נהיו "יותר מקצועניים ומנותקים; באותו זמן הם איבדו אחיזה בשפת היומיום, שפה שהוגים מגלילאו לפרויד שלטו בה" (Jacobson, 2000, עמ' 3)⁶. בעוד גלילאו נטש את הלטינית על מנת לכתוב באיטלקית מדוברת לציבור חדש, האקדמיה חוזרת לכתוב ב"לטינית חדשה" (שם, עמ' 236). "אינטלקטואלים ציבוריים" (ג'אקובי, בהקדמה למהדורת 2000 של הספר, שכאמור ראה אור לראשונה ב-1987, טוען כי הוא, קרוב לוודאי, זה שטבע את המושג – שם, עמ' xvi) מתחומי מדעי הרוח נהיו יותר ויותר נדירים בעשורים האחרונים. "בסוף שנות החמישים נטשו (decamped) האינטלקטואלים האמריקאיים את הערים ועברו לקמפוסים, מבתי הקפה לקפטריות" (שם, עמ' 14). הדור שנולד אחרי 1940 גדל בחברה שבה "הזהות בין האוניברסיטאות והחיים האינטלקטואליים היא כמעט מלאה" (שם, עמ' 16), ובכך – בהשפעת ההתמקצעות-היתרה, הבידוד הפיזי משאר החברה, הכתיבה האקדמית שפחות שמה ליבה לסגנון, לבטח פחות שופטת ערכה של עבודה אקדמית לפי סגנונה ולבטח פחות שמה לבה לכתובה בסגנון נגיש – תולה ג'אקובי את הידלדלות מאגר האינטלקטואלים הציבוריים באמריקה.

לסיום הדיון בדיקסטיין יש להוסיף כי את שקיעת ביקורת-הספרות העיתונאית הוא תולה לא רק בהסתגרות האקדמית, אלא גם בכך שהדרך לפרסום ומכירת ספרים החלה עוקפת את המבקרים בעשורים האחרונים.

5 מעניין ביותר ואף משעשע לקרוא את הניתוח הביקורתי שעורך ג'אקובי למסה המפורסמת של ג'יימסון על הפוסטמודרניזם, ובייחוד ביקורתו של ג'אקובי על ייחוס תחכום-היתר למלון בנאוונטורה ועודף-ההסברה של ג'יימסון, לטעמו של ג'אקובי, לתופעות פשוטות הנוגעות למלון זה (שם, עמ' 172-168).

6 בצד השפעת האקדמיה דן גם ג'אקובי בהצטמצמות האפשרויות לחיים בוהמיים במרכזי הערים בגלל הג'נטריפיקציה של אזורים אלה (שם, עמ' 21-20) וכן בגלל התפשטות הפרברים על חשבון מרכזי הערים (שם, עמ' 40).

במקום למכור ספרים, החלו המו"לים לשווק את האישיות של הכותבים. דיקסטיין מציין, כמובן, את הראיון הטלוויזיוני עם הסופר כדרך לעקיפת הביקורת. בהתאמה, עברו חלק מהמבקרים להיות סלבריטאי-טלוויזיה בעצמם, המשווקים את אישיותם במדיה (שם, עמ' 57). רק ספרי "איכות" תלויים עדיין בביקורת. הביקורות של שאר הספרים, לפיכך, הועברו בחלקן למדורי "הסטייל" והוקפו בראיונות, רכילות, פרסומות ורשימות רבי-מכר (שם, עמ' 57).

תפיסה נוספת על תפקידה של האקדמיה בערעור מעמדו של המבקר-העיתונאי הוצע לאחרונה רונאן מקדונלד (Ronan McDonald). במחקרו על הביקורת (שוב, בעיקר הביקורת העיתונאית, וליתר דיוק: על היחסים בין הביקורת האקדמית לביקורת העיתונאית), "The Death of the Critic" (2007), טוען מקדונלד, שמעמדו של המבקר בכל האמנויות נמוך בהרבה מזה שהיה בשנות ה-50 או ה-60 (McDonald, 2007, עמ' viii). אחת הסיבות לשינוי במעמדו של המבקר, לפי מקדונלד, נעוצה בכך שאנחנו חיים בעידן אנטי-הירארכי, שבו מעמדו המיוחס של המבקר אינו קביל (שם, שם). אולם הוא מציין גם את הטענה, עליה הצביע דיקסטיין, לפיה: "באמצע המאה העשרים, מבקרים בעלי נוכחות רבה היו תדיר גם פרופסורים באוניברסיטה אשר כתבו ספרים וביקורות לקהל לא-אקדמי", בעוד מבקרים אקדמיים כיום אינם כותבים לקהל הרחב (שם, עמ' viii). אולם עיקר טענתו של מקדונלד מצוי במקום אחר. מקדונלד, איש אקדמיה בעצמו, טוען כי סוגיות הערכה של יצירות אמנות נדחו הצדה בחוגים אקדמיים בעשורים האחרונים (שם, שם). זהו, לטעמו, המפתח להבנת הריחוק של האקדמיה מ"הביקורת הציבורית" וחולשתה של האחרונה. לפי מקדונלד: "הגורם המרכזי להפרדת הביקורת האקדמית מהלא-אקדמית, אני טוען, הוא ההסתייגות מסוגיות הערכה ואסתטיקה במחלקות האוניברסיטאות למדעי הרוח" (שם, עמ' xi). העיקרון של מתיו ארנולד לפיו אנחנו צריכים להכיר וללמוד את "הטוב" ביותר שנחשב ונכתב היה אבן הבוחן המשתמעת (implicit) בביקורת עד סוף שנות ה-60 (שם, שם). אבן בוחן זו אינה מרכזית עוד או אינה קיימת. בעוד גרוס מדגיש את הספציאליות האקדמית ככזו שאינה נותנת מקום לכתובה לקהל הרחב, ובעוד שדיקסטיין מדבר על ניתוק המבקר מהחברה,

הרי שמקדונלד מדגיש את הפניית העורף או הפניית חשד כלפי סוגיות של "איכות" והערכה בחוגים האקדמיים. הפניית עורף וחשד אלה אינם מאפשרים העמדת מבקרים דומים לאלה שקדמו למבקרי דור שנות הששים באקדמיה במערב. בגישה שהחלה רווחת משנות הששים, מתמצת מקדונלד תוך פרפראזה על הנשיא קנדי, המבקר האקדמי נתבע לעשות כדלקמן: "שאל לא מה הספרות יכולה לעשות עבורך, אלא שאל מה אתה יכול לעשות לספרות". הספרות נתפסת כ"אידיאולוגיה" של החברה שיצרה אותה (שם, עמ' 121), אידיאולוגיה אותה צריך לפצח ו"לפרק". הרעיון של מצדדי "התרבות הגבוהה", כדוגמת ארנולד וליוויס, שראו בה מפתח לגאולת הציוויליזציה, הפך להיות הרעיון שנגדו נאבקים (שם, עמ' 124).

כך נלכד "מבקר הספרות הציבורי" או "מבקר הספרות כאינטלקטואל ציבורי" (שם, עמ' 3) בין שתי מגמות קרובות: בעיתונות⁷, הנטייה היא ליתר דמוקרטיזציה ולהתרחקות מהמודל ההיררכי, לאמונה שהערכה ביקורתית היא, בפשטות, עניין לטעם אישי, ואילו באקדמיה מוטל חשד בכל ניסיון של הערכה אמנותית (שם, עמ' x-xi). בצד הדמוקרטיזציה של העיתונות והרלטיביזם של האקדמיה, יש גם יתר-התמחות של האקדמיה (שם, עמ' 37). זו מגמה הפוכה לדמוקרטיזציה המוזכרת, אך למעשה היא מגמה משלימה בכך שאינה מותירה מקום למבקר הספרות הציבורי.

מקדונלד מקשר – ובצדק, כפי שטוענת עבודת הדוקטורט שלי בהרחבה – בין הרלטיביזם הביקורתי הרדיקלי, לפיו שיפוט אמנותי הוא פרסונאלי בלבד – הוא מתייחס לספרו של האקדמאי הבריטי, ג'ון קארי (John Carey), "What Good Are The Arts", מ-2005, שאוחז ברלטיביזם כזה – לבין היעדר תפיסה של חברה ושל נורמות חברתיות. יש קשר הדוק בין קארי לבין הליברליזם הרדיקלי של מרגרט תאצ'ר, טוען מקדונלד, שלדידה "אין דבר כזה חברה" (שם, עמ' 32). ליברליזם פוליטי וליברליזם

7 מגמה זו מועצמת בגין האינטרנט (שם, עמ' 5). בהערה מבריקה טוען מקדונלד כי האינטרנט אינו יכול לשמש כ"ספרה ציבורית", בגלל שהוא מעודד נישות ותתי-נישות ויוצר אטומיזציה. "ספרה ציבורית" מניחה מרכז בו מתקיים הדיון הציבורי, בו הציבור מתייחס לעצמו כציבור (שם, עמ' 16).

אסתטי קרובים ברוחם. ערכים אמנותיים יכולים להיות סובייקטיביים אבל הם אינם אקראיים ופרי גחמה, טוען מקדונלד (שם, עמ' 33).

המבקר המודרני נולד בסלונים ובתי הקפה בראשית המאה ה-18, צועד מקדונלד בעקבות הברמאס (שם, עמ' 53). במקביל צמח הדיון הפילוסופי ב"אסתטיקה" (לפילוסוף הגרמני אלכסנדר באומגארטן (1714-1762) מיוחסת המצאת המונח), שהגיע לשיאו ב"ביקורת כוח השיפוט" של קאנט (שם, עמ' 55-56). מקדונלד מדגיש שקיים פער בין המבקרים הפעילים לבין הדיון הפילוסופי האסתטי. "המבקרים הטובים ביותר היו פעמים רבות אלה שהיו פחות פורמאליים או שיטתיים" (שם, עמ' 64). "לעתים קרובות המבקרים הטובים ביותר הנם אלה שפחות מתמחים בחיפוש אחר ההגדרה המופשטת והכוללנית ביותר של ערך אמנותי" (שם, עמ' 65). ניתן לראות בפער הזה, בין המבקר "הסלוני" בן המאה ה-18, דוגמת סמואל ג'ונסון, למבקר הפילוסופי בן אותה מאה, דוגמת קאנט, את ראשית הפער בין האקדמיה למבקר-העיתונאי. הפער בין המבקר העיתונאי למבקר האקדמי הלך וגדל במאה העשרים, וכבר בראשיתה של מאה זו היה נוכח (שם, עמ' 78). הרבה לפני חשדנותה של "התיאוריה" כלפי הביקורת המעריכה (evaluative), הביקורת האקדמית דחתה את ההערכה הסובייקטיבית של "איש הספרות" (Man of Letters) של המאה ה-19 (שם, עמ' 76-77). במילים אחרות: לפני הרלטיביזם ואי-העיסוק בשאלות של הערכה, מדגיש מקדונלד, רווחה נורמה אקדמית שאף היא דחתה את המבקר-העיתונאי, הפעם בטענה כלפי אי-האובייקטיביות והיעדר המתודה המדעית שלו (שם, עמ' 88). מקדונלד מביא כדוגמה מאלפת את ניסיונו של נורתורפ פריי למתוח קו ברור בין המבקר האקדמי ל"מבקרים הציבוריים" (ניסוח של פריי) דוגמת האזליט באנגליה וסאן-בוו בצרפת. פריי מבחין בין "המדע של התיאור" ל"אמנות של ההערכה" (שם, עמ' 100). הן הגישה "המדעית"-האובייקטיביסטית, שרווחה באקדמיה עד שנות ה-60, והן הגישה הרלטיביסטית, שרווחה החל מאז, דוחות שתיהן כאחת את רכיב ההערכה בביקורת; אם משום שהוא לא "מדעי" מספיק ואם משום שהוא מבטא הטיה כוחנית-"הגמונית" של המבקר המעריך.

עם זאת, למרות ההמשכיות והרצף שמוצא מקדונלד ביחסה העוין של האקדמיה לביקורת העיתונאית, עד שנות הששים דמויות שפעלו באקדמיה האנגלית והאמריקאית, כמו ליוויס וטרילינג, דבקו עדיין במסורת

הארנולדיאנית וראו בספרות הטובה ערך מוסרי ותרבותי, כניגודו של העולם התעשייתי, התועלתני והאינסטרומנטליסטי (שם, עמ' 77). אפילו מבקרים בעלי גישה מדעית יותר, כמו איי. אי. ריצ'רדס, ש"לקח את הביקורת למעבדה", החזיקו בתפיסה ארנולדיאנית וראו בספרות ובתרבות הגבוהה "פתרון לצחיחותה של חברה תעשייתית ומדעית" (שם, עמ' 93). באותו אופן, גם "הביקורת החדשה" האמריקאית תפסה את הספרות כבעלת ערך תרפויטי לחברה, כ"מספקת איזון, עומק ועושר מורכב שיתפקדו כתרופה לתיעוש המשתולל של הערים האמריקאיות במאה ה-20" (שם, עמ' 96). כך שעל אף קווי הדמיון בין ההתפתחויות האקדמיות במחצית הראשונה של המאה ה-20 לאלה שבמחצית השנייה של המאה הזו, יש לראות את דחיית רכיב ההערכה, או החשד הכבד כלפיו – שנובעים מפיחות בהערכת חשיבותה החברתית של המורכבות האמנותית-אסתטית – כתופעה חדשה ודומיננטית, המשפיעה רבות על ערעור מעמדו של מבקר-הספרות העיתונאי.

למחקר ולכתיבה על ההתפתחויות באנגליה ובאמריקה – הדנים ביחס בין הביקורת האקדמית לביקורת העיתונאית ובהשוואה בין המצב בעבר של ביקורת זו למצבה העכשווי – נוסף התרשמות מזירה לאומית מערבית נוספת: גרמניה. ביחס לזירה תרבותית זו מציין פיטר אווה הוהנדל (Peter Uwe Hohendahl), בספרו "The Institution of Criticism" (1982), הדין בעיקר בביקורת הספרות העיתונאית, כי בתחילת שנות השבעים למאה העשרים המערכת הספרותית ומערכת ביקורת הספרות סבלו ממשבר חריף. באותן שנות משבר התעוררה מחלוקת עזה על תפקידה של ביקורת הספרות (Hohendahl, 1982, עמ' 11-12). ההתקפה על הביקורת יצאה נגד העמדות האליטיסטיות של המבקרים והא-פוליטיות של ביקורת הספרות. "הגישה הקונבנציונלית, שהפרידה בין נושאים חברתיים לספרותיים, הפכה להיות חשודה", כמו גם הקאנון הגרמני מלסינג עד תומס מאן והמורשת התרבותית של ווימאר וינה, שעמדה במוקד לימודי הגרמנית משנות החמישים של המאה ה-19 (שם, עמ' 12). הוהנדל מדגיש שהמשבר בגרמניה המערבית, משבר ביקורת הספרות, משותף לכל החברות התעשייתיות המתקדמות במערב (שם, עמ' 13). אם כי, כפי שנראה, דומה שיש לו מאפיינים לאומיים ייחודיים. עוד חשוב

לציין כי הוהנדל ממשיך במפורש את הדיון של הברמאס ב"שקיעתה של הספרה הציבורית" (שם, עמ' 165), אליו התייחסתי בהרחבה כאמור בעבודת הדוקטורט שלי.

במחקרו, הוהנדל מספק תיאור היסטורי מעניין לפיצול בין המבקר-העיתונאי למבקר האקדמי בגרמניה. הביטוי הגרמני *Literaturkritik* מתייחס הן למחקר אקדמי של הספרות והן לביקורת ספרות עיתונאית, עם העדפה קלה לכיוון המשמעות השנייה. מאז סוף המאה ה-19 נהוגה הפרדה בגרמנית בין *Literaturwissenschaft*, עיסוק אקדמי בספרות, לבין *Tageskritik* או *Buchkritik*, המתיחסים למבקרי ספרות עיתונאיים. הביטוי הראשון, המתיחס כאמור לביקורת אקדמית, מוגבל בדרך כלל לעיסוק בספרות העבר, בעוד הביטויים האחרים מתייחסים לתיאור והערכה של ספרות ההווה. אבל יש עוד הבדלים חשובים בין השניים: מהמבקרים האקדמיים מצופה להתנהל על פי החוקים הריגורוזיים של המחקר. ואילו המבקרים העיתונאים כותבים לקהל כללי שלא מוכרים לו הביטויים הטכניים של הניתוח הביקורתי. המבקר האקדמי מעוצב בידי המוסד האוניברסיטאי ואילו המבקר העיתונאי מעוצב בידי המוסד העיתונאי. הוהנדל טוען כי מודל המבקר העיתונאי העצמאי מצליח יותר באירופה מאשר בארה"ב ומביא כדוגמה את מבקרי "הניו יורק ריווי אוף בוקס", שהנם אקדמאיים ברובם (Hohendahl, 1982 עמ' 13-14). אולם ההפרדה בין המבקר העיתונאי למבקר האקדמי לא הייתה קיימת מאז ומעולם, מדגיש הוהנדל. עד 1850 לא הייתה הפרדה חדה כזו בגרמניה. כותבים של ביקורת ספרות כיוונו ל"קהל הקוראים המשכיל הכללי" (שם, עמ' 14). המבקר בן המאה ה-19 ראה את תפקידו כ"הגדרת הזהות התרבותית הלאומית". רק כשהאקדמיה הגרמנית הכירה ב-1850 בלימודי גרמנית מודרניים כתחום אקדמי מובחן, נוצר בקע בין המבקר האקדמי למבקר העיתונאי. ועדיין, בשני העשורים הבאים, שני העשורים אחרי מהפכת 1848, ביקורת הספרות האקדמית הייתה בעלת משמעות ציבורית (שם, עמ' 15). בדור הבא, דור הפוזיטיביזם, איבדה הביקורת האקדמית הגרמנית את השפעתה על הציבור. האקדמיה גם זנחה באותה תקופה את ספרות ההווה והותירה אותו לעיתונאים, כיוון שההנחה הייתה כי לא ניתן להתייחס באובייקטיביות הנדרשת לספרות זו. גם הדור הבא, שחנך וילהלם דילתיי (Dilthey), הדור "ההרמנויטי", דור שהתנגד לפוזיטיביזם במדעי

הרוח, העמיק את הפער בין הביקורת האקדמית לביקורת העיתונאית כי היה עליו להדגיש את נאמנותו לפרויקט המדעי. דילתיי עצמו לא עסק בסופרי ההווה, כי אם באותם סופרים שכבר זכו למעמד קאנוני (למעט הדרלין) (שם, עמ' 15-16). במקביל לאקדמיה צמח הפיליטון, ביקורת אמנות ההווה, בעיתונות הגרמנית החל מ-1850. הפיליטוניסטים והאקדמאיים רחשו אי-הערכה זה כלפי עיסוקו של זה. האקדמאים בזו לסובייקטיביזם ולטריוויאליות של הפיליטוניסטים, ואילו האחרונים שמו ללעג את השפה המסורבלת של המבקרים האקדמיים (שם, עמ' 16)⁸. במפנה המאה ה-20 חלוקת העבודה בין האקדמיה למבקרים העיתונאיים פגעה באיכות עבודתם של האחרונים. הללו, מנותקים מהמסורת התרבותית, החלו לראות בביקורת כלי לביטוי אישי, הם החלו לדבר על עצמם באמצעות הספרים שביקרו. המבקר הבולט בגישה הזו היה אלפרד קר (Alfred Kerr; 1867-1948). קר הפך את הביקורת לאמצעי ביטוי כמו השירה הלירית או הדרמה. הוהנדל, הצועד כאמור בעקבות הברמאס ורעיון "הספרה הציבורית" שלו, רואה במגמה הזו נפילה מהמודל הליברלי המסורתי, שראה בביקורת "דיאלוג בין המבקר לציבור". הביקורת הפכה למונולוג בגישה הזו. קרל קראוס וברטולט ברכט ביקרו את הגישה הזו של קר וראו בה, מעמדה ימנית ושמאלית בהתאמה, גישה דקדנטית. האמנציפציה של הביקורת מהנורמות של גתה ושילר כמו גם מהמסורת הספרותית, אמנציפציה שייצגה קר, באופן פרדוקסאלי, סימלה את קץ הביקורת כדיסקורס אוטונומי (שם, עמ' 18-19). בהקשר לביקורתו הסובייקטיבית של קר טבע ברכט את הביטוי המפורסם "קולינריות": "הסגנון של ביקורת הספרות היום הוא קולינרי. המבקרים נוקטים בגישה צרכנית", כך ברכט (שם, עמ' 26). "המבקרים מבטאים את האינטרסים של

8 ישנה מקבילה מסוימת להבדל שבין המבקרים האקדמיים והמבקרים העיתונאיים במאה ה-19, בהבדל שבין המבקרים הרומנטיים למבקרים של "גרמניה הצעירה" במאה ה-19. הביקורת הרומנטית הרחיקה את המבקר מ"הספרה הציבורית" וראתה באמנות וביקורתה עניין אליטיסטי-פרסונאלי. מבקרים כמו היינה דחו את התפיסה הרומנטית הזו וראו בביקורת שליחות ציבורית, וביקשו לשקם את "הספרה הציבורית" של המאה ה-18 (עיינו שם, עמ' 63-68). למסורת הרומנטית נמצא המשך במודרניזם של סטפן גיאורגה, למשל (שם, עמ' 75).

התיאטראות יותר מאשר את אלה של הציבור", מתקיף ברכט את המבקרים הצרכניים שמקדמים את חרושת התרבות (שם, עמ' 27). הקרע בין האקדמיה לביקורת הספרות העיתונאית העמיק לאורך המאה ה-20 על שלל תהפוכותיה. וולטר בנימין מסמל את הקרע הזה בגופו, כמי שנקרע בין שתי המגמות הסותרות (שם, עמ' 20-21). הוהנדל עוקב אחרי החלטתו הדרמטית של בנימין לכתוב לקהל הרחב, אותה הוא מתארך ל-1929, לאחר שבנימין ניסה לקיים כתב עת איכותי ואזוטרי לביקורת ולאחר שנכשל להיכנס לאקדמיה. בנימין הציע חזרה מסוימת למודל הליברלי ("ליברלי" במובן ההברמאסי, כעידן שבו נולדה "הספרה הציבורית") של הביקורת, ביקורת הפעילה ב"ספרה הציבורית". על הביקורת, לפי בנימין ובניגוד מפורש לדילתי, להשפיע על הזירה הספרותית העכשווית ולהיות דוברת של הציבור, כלומר להיות בעלת משמעות פוליטית (שם, עמ' 22-23). לאחר המלחמה העדיפה האקדמיה הגרמנית להסתגר בתוך תחומי האסתטי, תוך העלאת רעיונות קרובים לאלה של "הביקורת החדשה" האמריקאית, אם כי מסיבות חוץ-ספרותיות אחרות לחלוטין ומובנות (רצון להימנע מדיון בקשר בין הממסד הספרותי והפאשיזם; תשוקה להתרחקות מטומאת הפוליטיקה). ארנסט קורטיוס (Ernst Curtius) ביטא את רוח שנות ה-50 הא-פוליטיות בהגדרתו המפורסמת והרדוקטיבית-במכוון כי "ביקורת הינה אותה צורה ספרותית אשר עניינה הוא הספרות עצמה" (שם, עמ' 137). תנועת הסטודנטים של שנות ה-60 יצאה נגד הא-פוליטיות הזו וגילתה מחדש את ברכט, את עמדתו הֶעֱדִיפָה על עמדתו של אדורנו, שהתנגד להכפפת האסתטיקה לפוליטיקה (שם, עמ' 28). השמאל החדש התרחק ואף עִין לעתים את "אסכולת פרנקפורט". לעתים ההתנגדות נבעה מקרבתו של אדורנו לסופרים המודרניסטיים, שנתפרשה כעת כגישה שמרנית (שם, עמ' 31-32). התיאוריה האסתטית של אדורנו העניקה דגש שווה לאופי האסתטי והחברתי של עבודת האמנות (שם, עמ' 33) ולכך החלו יותר ויותר להתנגד בקרב חוגי "השמאל החדש". בשנות השבעים "השמאל החדש" דחה את ההבחנה בין "תרבות גבוהה" ל"נמוכה", הבחנה שהייתה יקרה לאדורנו, וראה בה הבחנה אידאולוגית (שם, עמ' 37). הרדיקלים הגרמנים הכריזו ש"הספרות מתה" (שם, עמ' 39). אך עם זאת, לרעיונותיהם של אדורנו, הורקהיימר והברמאס הצעיר הייתה השפעה רבה בגרמניה של שנות הששים (שם, עמ' 29). תיאוריית "ההתקבלות",

שצמחה בגרמניה באותה תקופה, צמחה על רקע זה, על רקע מחאות הסטודנטים כנגד ההפרדה בין האסתטי לחברתי בביקורת הספרות, הבחנה שסייעה לטעמם לשימור הסטאטוס קוו (שם, עמ' 30). אך סביב 1974, ממשיך הוהנדל לשלב האחרון בסקירתו, נהיה ברור שהמהפכה התרבותית של השמאל החדש נכשלה. על אף שבעיות הביקורת לא נפתרו, חזרה הביקורת העיתונאית לפעול כסדרה. רוב המבקרים פשוט הדחיקו את התקופה הסוערת (שם, עמ' 41). הביקורת המשיכה מאז בפעולתה למרות שהיא "איבדה את תפקידה, שעוצב לספרה הציבורית הליברלית של המאה ה-19. עם התמוטטות הספרה הזו הבסיס המוסדי של הביקורת אבד" (שם, עמ' 80). הסופר מרטין ואלזר הגדיר כך את המבוכה באשר לתפקיד המבקר בהווה: המבקר נהיה "קצת דוקטור, קצת משה [רבנן], קצת שוטר תנועה, קצת רוח-העולם, קצת דודה לסינג, קצת דוד לינאוס" (שם, עמ' 79), כלומר אקלקטיקן חסר מטרה ברורה. בנוסף, המבקר גם הלך ונדחק למקום שולי בגין השיטות החדשות והתפיסה הכלכלית של ייצור הספרים. בתי ההוצאה, המעוניינים במכירות מהירות ובתשואה גבוהה על השקעתם, אינם סומכים עוד על האימפקט של ביקורות ודיונים ספרותיים. התכנון המו"לי חייב להתמקד בהפיכת המוצר שלו למוצר נמכר, בלי קשר לאיכותו הספרותית. בתהליך ההפצה המאורגן-מראש, ביקורות הפכו להיות עניין משני (שם, עמ' 133). מהפרספקטיבה של עולם המו"לות, שעבר תהליך רציונליזציה, משימת הביקורת היא משימה שולית של יחסי ציבור (שם, עמ' 135).

צריך לשים לב לתנועת המלקחיים שסגרה על ביקורת הספרות בגרמניה, לפי הוהנדל (הצגת הדברים באופן הזה היא על אחריותנו): מבחינת "חרושת התרבות" מעמדה של הביקורת הפך למשני; נמצאו דרכים אחרות לקדם את מוצרי הספרות. ואילו מצד האינטליגנציה תפקידה נחשד ככזה שמשמר היררכיה חברתית וסטאטוס קוו פוליטי. האירוניה היא, והוהנדל אינו מציין זאת, שהתקפתה של האינטליגנציה הרדיקלית על מוסד ביקורת הספרות סייעה ל"חרושת התרבות" לשווק את מוצריה ביתר קלות, תוך עקיפת הביקורת. הוהנדל, בניגוד לרונאן מקדונלד, אינו רואה בהתקפתה של האינטליגנציה על ההערכה ו"התרבות הגבוהה" בעיה. עמדתו קרובה לדוקסה העכשווית במדעי הרוח שכנגדה בדיוק יוצא מקדונלד. הוהנדל מייחל, כך נדמה, לביקורת-ספרות פוליטית במפגיע. הוא אינו עומד על

המתח והתווכח הנמתח בין קוטב האסתטיציזם מחד גיסא והפוליטיזציה של הספרות מאידך גיסא, שלפי גרוס, דיקסטיין ומקדונלד (ולפי הוהנדל עצמו: גם לפי אדורנו), חיוניים למבקר-הספרות העיתונאי. הוהנדל מציין אפשרות ביניים – בין ביקורת "צרכנית" ויחצ"נית לבין ביקורת פוליטית במפגיע – אפשרות שמגולמת בדמותו של המבקר העיתונאי המשפיע, מרסל רייך-רניצקי (Marcel Reich-Ranicky). זו, לפי הוהנדל, ביקורת "ליברלית", הרואה את ביקורת הספרות כמוסד חברתי, כפי שהייתה בימיה הגדולים של "הספרה הציבורית" הבורגנית (שם, עמ' 144). המבקר הינו מתווכח בין הספרות לציבור ומשמש כקול הרציונאלי של הספרה הציבורית (שם, עמ' 145). אך עמדתו של רייך-רניצקי אינה מקובלת על הוהנדל. "הייצור וההתקבלות של ביקורת הספרות הפכו להיות עניינו של מעגל אקסקלוסיבי" (שם, עמ' 164). כאמור, הוהנדל מייחל לביקורת פוליטית בעלת אידיאולוגיה והשפעה "עממיות" יותר מאשר זו הליברלית-אליטיסטית של רייך-רניצקי.

שורת המחקרים שהוצגה לעיל מאתרת משבר בביקורת-הספרות העיתונאית במערב. היא מבחינה בין עברה של הביקורת הזו להווה שלה. ההסבר המרכזי שנתנו חוקרים בעולם האנגלו-אמריקאי לירידת קרנה של הביקורת הציבורית נוגע להבדלים בין הביקורת האקדמית לזו העיתונאית. לדידם, האקדמיזציה של הביקורת הפכה אותה לעיסוק של מומחים, ניתקה אותה מהחברה ומהדיון החברתי וערערה את יסוד ההערכה שהנו חיוני לפעילותו של המבקר העיתונאי.

ביחס לזירה הגרמנית מתאר הוהנדל מציאות מעט שונה: הביקורת קיימת אך הפכה לביקורת צרכנית מחד גיסא ואליטיסטית מאידך גיסא. הביקורת איבדה את עוקצה הפוליטי. הוהנדל, בניגוד לכותבים ולחוקרים שדנים במצבה של הביקורת העיתונאית בעולם האנגלו-אמריקאי, פחות מודאג מהכפפתה של הספרות לפוליטיקה. התחושה היא שהוא אף מעודד הכפפה כזו. בעוד אותם כותבים וחוקרים אנגלו-אמריקאיים עומדים על כך שחלק מהפעילות הביקורתית האקדמית הניב ביקורת המתכחשת לאיכותה הספרותית של היצירה, ביקורת שלא נותנת לעצמה להיות מופתעת מהיצירה הספרותית אלא באה לשפוט אותה באמצעות פרה-קונספציות תאורטיות ופוליטיות. האיזון העדין עליו מדברים, בניסוחים שונים,

הכותבים האנגלו-אמריקאיים, בין מחויבותו של המבקר לערכים אסתטיים ופנים-ספרותיים בצד מחויבותו למקם את היצירה הבודדת בהקשר חברתי, מבטא עמדה רגישה יותר ביחס לייחודה של ביקורת-הספרות העיתונאית, מאשר עמדתו של הוהנדל. עוד יש להעיר כי הוהנדל, בניגוד לחוקרים והכותבים באנגלו-אמריקאיים, מתאר תקדים למצבה של ביקורת הספרות בהווה: מצבה של ביקורת-הספרות בשליש הראשון של המאה ה-20, ביקורת צרכנית וסובייקטיביסטית שכנגדה יצאו ברכט ובנימין. ייתכן כי ההבדל בין הרבע האחרון של המאה ה-20 לשליש הראשון של המאה הוא שברבע האחרון של המאה לא קמו אישים במעמד של ברכט ובנימין – ליתר דיוק מגמות אידאולוגיות שעיצבו ונשאו מעלה את אותם אישים – שיצאו נגד אותה ביקורת צרכנית וסובייקטיביסטית.

עוד אוסיף לסיום כי גישתי במחקרי על המשבר בביקורת הספרות העיתונאית מייחסת חשיבות מצומצמת יותר למגמות אקדמיות ולהשפעתן על הביקורת העיתונאית. חשיבות רבה יותר מיוחסת במחקרי להשפעות הנובעות מהעידן ההיסטורי-תרבותי בכללותו בו מתקיימת ביקורת-הספרות העיתונאית.

ביבליוגרפיה נבחרת:

- Arnold, Mathew, **Culture and Anarchy and other writings**, Cambridge: Cambridge UP, 1993.
- Dickstein, Morris, **Double Agent – The critic and society**, Oxford UP, 1992.
- Eliot, T.S., **Selected Prose of T.S. Eliot**, London: Faber & Faber, 1975.
- Gross, John, **The Rise and Fall of the Man of Letters**, Chicago: Ivan R. Dee, 1992.
- Habermas, Jurgen, **The Structural Transformations of the Public Sphere**, MIT Press, 1991.
- Hohendahl, Peter Uwe, **The Institution of Criticism**, Ithaca and London: Cornell UP, 1982.
- Jacoby, Russel, **The Last Intellectuals**, Basic Books, 2000.
- McDonald, Ronan, **The Death of the Critic**, London, NY: Continuum, 2007.